

УДК 78.071.1.072.2'6

DOI 10.34064/khnum2-1714

Чернявська М. С.

ORCID 0000-0002-8379-5536

Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського,
61003, майдан Конституції, 11/13, м. Харків, Україна

Постать Клари Вік-Шуман в європейському науковому дискурсі

АНОТАЦІЯ ■ Чернявська М. С. Постать Клари Вік-Шуман в європейському науковому дискурсі. ■ Статтю присвячено вивченню різнобічних аспектів життя і творчості видатної німецької піаністки і композитора Клари Вік-Шуман (1819–1896) на матеріалі маловідомої вітчизняному музикознавству європейської наукової літератури. До огляду наукових джерел також долучені рідкісні праці, надані особисто авторові родичкою К. Вік-Шуман – фрау Ханнелоре Остершритт (*Hannelore Österschritt*), яка є праонукою зведеного брата піаністки по лінії матері, В. Баргіеля. Представлений великий масив літературних джерел, систематизованих за хронологією і тематикою, дає уявлення про масштаби і аспекти вивчення такої наукової проблеми, як аналіз творчої спадщини Клари Вік-Шуман на сьогоднішній день. Доводиться, що феномен Клари Вік в якості наднової зірки на німецькому небосхилі змусив європейців побачити жінку в іншому образі – як творця, яскраву особистість, громадського діяча, успішного виконавця. **■ Ключові слова:** *Клара Вік-Шуман в зарубіжному науковому дискурсі, композитор, піаністка, наукові джерела, роль жінки у суспільстві.*

АННОТАЦИЯ ■ Чернявская М. С. Облик Клары Вик-Шуман в европейском научном дискурсе. ■ Статья посвящена изучению различных аспектов жизни и творчества выдающейся немецкой пианистки и композитора Клары Вик-Шуман (1819–1896) на материале мало известной отечественному музыковедению европейской научной литературы. В обзор научных источников также включены редкие издания, предоставленные

лично автору родственницей К. Вик-Шуман фрау Ханнелоре Остершритт (*Hannelore Österschritt*), которая является правнучкой В. Баргиэля – сводного брата пианистки по линии матери. Большой массив систематизированных по хронологии и тематике литературных источников даёт представление о масштабах и аспектах изучения такой научной проблемы, как анализ творческого наследия Клары Вик-Шуман на сегодняшний день. Доказывается, что феномен Клары Вик в качестве сверхновой звезды на немецком небосклоне заставил европейцев увидеть женщину в другом образе – как творца, яркую личность, общественного деятеля, успешного исполнителя. ■ **Ключевые слова:** *Клара Вик-Шуман в зарубежном научном дискурсе, композитор, пианистка, научные источники, роль женщины в обществе.*

ABSTRACT ■ Cherniavska M. S. Clara Wieck Schumann in the European scientific discourse.

■ **Background.** The article is devoted to studying of versatile aspects of life and work of the outstanding German pianist and composer Clara Josephine Wieck Schumann (1819–1896) on little-known in domestic musicology materials of the European scientific literature. The review of scientific sources also includes the rare works given personally to the author by the relative of Clara Schumann, Frau Hannelore Österschritt, which is the great-granddaughter of her step-brother on the mother's side, W. Bargiel. The above large array of systematized chronological and literary sources gives an idea of the scale and aspects of studying such a scientific problem as the analysis of Clara Schumann's creative heritage to date. It turns out that her phenomenon as a supernova on the German sky made Europeans see a woman in a different way – as a creator, a bright personality, a public figure, a successful performer.

The purpose of the article is the description and systematization of European science sources, covering the figure of Clara Wieck Schumann. **Research methodology** are based on general scientific approaches necessary for the disclosure of the topic, including logical, historical, chronological, source-study methods needed to synthesize and systematize of scientific sources.

Results. The figure of Clara Wieck Schumann – an outstanding female composer, a successful concert pianist, a teacher, a wife, a mother and a Muse of two brilliant composers of Romanticism – was so bright that she was able to break the all previous ideas of that time about the role of a woman in society. This is

evidenced by the impressive scale of the interest of researchers to her personality and creativity, the interest, which has not been extinguished in Europe for almost two centuries.

Build on the literature of European scientists from different countries devoted to Clara Wieck Schumann, one can come to the conclusion that during her lifetime the work of this prominent woman was arousing the great interest of musicologists and critics (G. Schilling, F.-J. Fétis, H. Riemann), and her musical works were known and demanded. One of the most important issues that are considered in scholarly works is Clara's personality as a representative of women who have broken the centuries-old ideas and foundations about the place of latter in society. Some of the authors (La Mara, Eva Weissweiler) tried to prove the secondary character of feminine creativity, based on cliché about that Clara Schumann herself was not always sure of the value of her musical compositions. Other researchers (F. Liszt, E. Wickop, C. Dahlhaus) argued that the work of Clara Schumann occupies a special, leading place among the history of well-known women-composers.

After the death of the composer interest to her musical creativity began to fade away. Confirmation of this is almost complete absence of her works in concert programs of pianists, and even not a complete edition of the compositions of the musician. Despite this, during the twentieth century, Clara Schumann's work continues to be carefully studied by the researchers of Germany (B. Litzmann, W. Kleefeld, K. Höcker, R. Hohenemser, A. Meurer, E. Wickop), France (R. Pitrou), England (P. Susskind, J. Chissell, N. Reich). During the last forty years, interest to Clara Wick Schumann's creativity has grown substantially, possibly due to activation of the feminist movements in the world. Clara became one of the main objects of research about women who wrote and performed musical compositions. The culmination of this process can be called the emergence of the fundamental monograph by Janina Klassen "Clara Wieck-Schuman. Die Virtuosin als Komponistin" (1990), where the composer's creative efforts are most fully analyzed, as well as valuable references to rare historical sources are given, including the letters from the Robert Schumann's house in Zwickau, which have not yet been published.

Conclusions. Thus, the presented large array of literary sources, being systematized by chronology and the subjects, gives an idea of the state of the studying and analysis of the cultural heritage of Clara Wieck Schumann today.

The author hopes that the information collected will ease orientation in finding answers to questions arising to musicologists who explore her creativity.

Summing up, we can present the generalized classification of the literature considered. So, Clara's diaries including the records making by her father and relating to the early period of her creation, give the understanding of how the pianist's outlook was formed. Estimative judgments about the value of composition as an important area of Clara's creation should be sought in her epistolary heritage, in particular, in the correspondence with R. Schumann and J. Brahms. At the same place one should to look for the motives and emotional boundaries of her creativity. Answers the many questions that may arise to a performer who interprets of Clara Schumann's music can be found in the fundamental biographical study by B. Litzmann and the articles by F. Liszt.

A large layer of modern researches, which has been published since the 80s of the twentieth century, cannot be discounted as the authors rely on modern methods of analysis. Therefore, it is as if the resolved problems are being considered on a new level: from the research of forgotten pages of "XIX century women's music" (J. Klassen), new data about Clara's life outlook formation, and ending with issues of her music style. All these aspects give the opportunity to "collect" the creative and personal "portrait" of a genius woman of the nineteenth century.

■ **Key words:** *Clara Wieck Schumann in scientific discourse, composer, pianist, scholarly sources, role of women in society.*

Постановка проблеми. Є люди, поява яких змінює течію історії – вони порушують підвалини, ламають уявлення, змінюють погляди. Тому про роль особистості в історії філософи розмірковували у всі часи. Так, наприклад, наприкінці XIX ст. італійський філософ А. Лабріола писав: «Випадковість перестає бути випадковістю саме тому, що в наявності дана особистість, яка накладає відбиток на події, <...> визначаючи, як вони будуть розвиватися» (Лабріола, А., 1960, с. 183). Клара Вік-Шуман (1819–1896), безсумнівно, стала тією особистістю, яка своєю творчістю і життям визначила місце жінки не тільки в мистецтві, але і в соціумі. Не є таємницею, що навіть в наші освічені дні існує дискримінація, заснована на приналежності до певної групи,

раси, статі і т. ін. Навіть в країнах, конституції яких декларують рівність, такі моменти не поодинокі.

Вперше про права жінки заговорили в середині XVIII ст. французькі просвітителі Вольтер і Монтеск'є. Пізніше в Англії з'явився феміністський рух суфражисток, жінок, котрі намагались відстояти своє виборче право. Однак німецьке суспільство виявилось в цьому сенсі більш патріархальним, і ставлення до жінки тут висловлювали горезвісним «три "К"». Феномен Клари Вік став наднормовою зіркою на німецькому небосхилі, змусивши побачити жінку в іншому образі – як творця, яскраву особистість, громадського діяча, успішного виконавця.

Аналіз останніх досліджень. Зауваження дослідниці Єви Вайсвайлер (Weissweiler, E., 1981), що «жінки-творці завжди були менш визнані, ніж творці-чоловіки» (с. 9), в меншій мірі відноситься до Клари Вік-Шуман. У Німеччині про неї написано дуже багато: біографічні дослідження, рецензії на виступи, ювілейні статті утворюють значну частину літератури, присвяченої видатним жінкам. Важливий матеріал про Клару міститься в щоденниках Роберта Шумана. Багато цікавих фактів також можна знайти в німецьких виданнях Бертольда Ліцмана «Clara Schumann. Ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen» (Litzmann, Berthold, 1920a, 1920b, 1920c) і дочки Клари і Роберта Євгенії Шуман (Schumann, Eugenie, 1931). Вельми показовими є матеріали, зібрані в листах Роберта Шумана, а також його рецензії та біографічні статті, присвячені Кларі Вік і її творам.

Усвідомлення створеного Кларою Вік продовжується в Європі досі: пишуться наукові праці, оприлюднюються встановлені факти, проводяться пам'ятні заходи. Незважаючи на те, що на основі західноєвропейських матеріалів в Росії в XXI ст. захищені дві дисертації (Шохирева, Н., 2008; Лосева, О., 2012), масштаб роботи, вже проведеної німецькими дослідниками, здатний приголомшити вітчизняних музикознавців, оскільки більшість джерел інформації для нас досить важкодоступні. І не завжди завдяки їх публікації німецькою мовою, оскільки деякі видання важко знайти навіть в Німеччині через дуже обмежені накладі. Зокрема, у даній статті робиться спроба проаналізувати і систематизувати джерела, надані особисто автору родичкою

К. Вік-Шуман – фрау Ханнелоре Остершритт (*Hannelore Österschritt*), яка є праонукою зведеного брата піаністки по лінії матері В. Баргієля (*W. Bargiel*). Ця незабутня зустріч автора статті з родичкою славетної німецької піаністки відбулася у Нюрнберзі 2003 р.

Отже, **метою статті** є характеристика та систематизація європейських мистецтвознавчих джерел, що висвітлюють постать Клари Вік-Шуман.

Виклад основного матеріалу. Хоча виконавська і композиторська творчість Клари Вік-Шуман вважається досить добре вивченою, її висвітлення далеко не завжди повне, бо здебільшого науковці посиляються на загальновідомі факти. Виходячи заміж за Роберта Шумана в 1840 р., Клара Вік свідомо вирішується взяти прізвище чоловіка, хоча до цього моменту її твори видавалися під ім'ям Вік. Наступні твори вона здавала до друку як Клара Шуман. Музичні твори піаністки Клари Вік-Шуман свого часу були відомі. Адже тоді популярність у сучасників неможливо було знайти без композиторської діяльності. Однак у багатьох музикознавчих роботах її твори не досліджуються. Більший інтерес викликала сама особистість Клари Вік-Шуман та її стосунки з Робертом Шуманом та Іоганесом Брамсом. Багато що про Клару можна дізнатися з листів Роберта Шумана.

Вже за життя Клари з'явилися статті про неї в довідкових посібниках. У 1838 р. в Штутгарті була надрукована докладна стаття Г. Шиллінга (*Schilling, Gustav, 1840*) про піаністку в зібранні «*Enzyclorädie der gesamten musikalischen Wissenschaften oder Universal-Lexicon der Kunst*». У 1864 р. Ф.-Ж. Фетіс поміщає величезний розділ про Клару в свою музичну енциклопедію «*Biographie universelle des musiciens et bibliographie générale de la musique*» (Fétis, F. J., 1878), видану в Парижі. Статтю завершує каталог творів, упорядкований укладачем за ступенем значущості. Перше місце посідає Фортепіанне тріо ор. 17 і Характерні п'єси ор. 5, в той час як Прелюдії і фуги ор. 16 та Пісні ор. 13 вказані в кінці.

Хуго Ріман в своєму музичному словнику «*Musik-Lexikon*» (Riemann, H., 1959), що вперше вийшов друком 1882 р., встановлює таку ієрархію: перевага віддається Пісням ор. 12, 13, 23; потім розташовані Фортепіанний концерт ор. 7 і Фортепіанне тріо ор. 17.

Між тим, на думку німецького дослідника Імогена Феллінгера, навпаки, «Фортепіанне тріо оп. 17 є апогеєм композиторської майстерності Клари» (як цит. у Klassen, J., 1990, с. 7).

Численні журнальні статті про Клару Вік-Шуман з'являлися до всіяких річниць: з дня смерті (1906, 1916, 1921, 1936), до сторіччя з дня народження в 1919 р., а також до років народження і смерті Й. Брамса (1922, 1933). Основні публікації з'явилися в роки пам'яті Клари в 1919 і 1936 рр. Крім того, окремо були опубліковані невідомі листи, спогади учнів або сучасників.

В 1896 р. майже одночасно з некрологами Б. Шольца (*Bernhard Scholz*) і К. Кребса (*Carl Krebs*) з'явилися перші спогади сучасників і учнів, В. Еріха (*Valentin Erich*) та Ф. Бренделя (*Franz Brendel*). Учні абсолютно однаково характеризують Клару Вік-Шуман як суворого і професійного педагога, яка завжди домагалася повної відповідності виконання духу твору. Після опублікованих 1925 р. спогадів її дочки Євгенії інтерес до особистості Клари помітно посилюється, вона стала певним символом, зразком німецької жінки і матері. Вона змогла зламати характерну тенденцію свого часу, коли діяльність жінки обмежувалася лише сімейними турботами. Якщо до 1919 р. в багатьох німецьких статтях Клара Вік-Шуман ще оцінювалася як композитор, то пізніше її образ все більше асоціювався з прикладом жінки-матері, яка вірно піклується про дітей і одночасно є геніальним інтерпретатором фортепіанних творів свого чоловіка.

До 1847 р. переважають повідомлення про концерти Клари Вік протягом ранніх років; її композиції, що з'являлися, безперервно рецензуються у пресі, як і спільний з Шуманом вокальний цикл «*Liebesfrühling*» (Клара Вік-Шуман, оп. 12 / Роберт Шуман, оп. 37). Після 1840 р. критичних відгуків у пресі стає менше в зв'язку зі скороченням концертної діяльності Клари Вік-Шуман в ці роки. Практично не висвітлюються її твори оп. 20–23, написані 1853 р. в Дюссельдорфі. Після 1848 р. майже нічого не пишеться і в Лейпцігській громадській музичній газеті (AMZ). Коли одночасно вийшли Варіації Клари Вік-Шуман оп. 20 і Варіації Й. Брамса оп. 9, написані на одну і ту ж тему Р. Шумана, рецензенти «Нового музичного журналу» (NZfM) зважилися відреагувати тільки на музику Й. Брамса. Коротка

рецензія на «Violinromanzen» оп. 22 Клари з'явилася лише в «Новій Берлінській музичній газеті» (NBMZ).

Лейпцігська АМЗ безперервно стежила за артистичною кар'єрою Клари Вік-Шуман. Від 1830 р. газета з гордістю коментувала її успіхи як віртуоза і композитора. Частково популярність Клари Вік-Шуман могла сприяти незвичайній увазі і, в цілому, позитивному резонансу, який отримали в музичних журналах її перші композиції «Quatre Polonaises» оп. 1. З 1832 р. в різних журналах з'являються статті таких відомих на той час критиків, як Йоганн Петер Лізер (*Johann Peter Liser*) і Франц Грільпарцер (*Grillparzer Franz*), деякі статті належать Роберту Шуману. Вони виникали, перш за все, як відгук на гастрольні концерти Клари. Зворушені її грою, згадані автори використовували в своїх статтях міфологічні образи і поетично нахненні картини, щоб описати піаністку, захоплену музикою.

Серед авторів більш пізніх статей про Клару Вік-Шуман, що з'явилися 1855 р., безумовно, виділяється Ференц Ліст. Він виходив з того, що в Klarі природа поєднала дві протилежності – чоловічу і жіночу, а, отже, їй випала особлива роль в мистецтві. На думку Ф. Ліста, віртуозність Клари – «не пасивна служниця композиції; від неї залежить життя довіреного їй шедевра» (Liszt, F. 1882, с. 193). Угорський музикант бачить досягнутий синтез у взаєминах Клари і Роберта Шумана, які «обидва стійко стоять на найвищих щаблях художнього вітваря, якому не загрожують тумани вульгарності» (там само). На відміну від Ф. Ліста, Ла Мара (*La Mara*) в «Musikalische Studienköpfe» (1868) помітно спрощує роль Клари; авторка стверджує, що справжнє призначення жінки в мистецтві – це інтерпретація. Таке судження значно принижувало заслуги Клари як композитора.

Незважаючи на велику увагу європейських науковців до творчої постаті Клари Вік-Шуман, ще 40 років тому, навіть на її батьківщині, в Німеччині, були відомі далеко не всі фортепіанні твори цієї видатної піаністки. Музично-історичні дослідження ХІХ ст. переважно концентрувалися навколо найбільш яскравих особистостей і композицій. Поряд з ними, більшість композиторів того часу опинялася в тіні їх обдарування, в «напівпідвалі історії» (Dahlhaus, С., 1980, с. 263), і багато з творів таких авторів залишалися забутими. Тому не дивно, що

німецькі дослідники ХХ ст. обрали об'єктом своєї уваги постать Кларі Вік-Шуман, творча діяльність якої тривала понад 60 років і припала саме на ХІХ ст.

Одним з фундаментальних біографічних досліджень про Клару Вік-Шуман німецькою мовою вважається тритомник Бертольда Ліцмана (1902–1910, перевидано 1920 р.) (Litzmann, В., 1920а, b, c). Це об'ємне видання базується на автобіографічних джерелах, наданих старшою дочкою Кларі, Марі Шуман, а також на листуванні Роберта і Кларі. Розподіл матеріалу відповідає трьом періодам життя Кларі, а саме: 1819–1840 «Mädchenjahre (Дівочі роки)» (Litzmann, В., 1920а), 1840–1856 «Ehejahre (Роки шлюбу)» (Litzmann, В., 1920b), 1856–1896 «Clara Schumann und ihre Freunde (Клара Шуман та її друзі)» (Litzmann, В., 1920c). Цікаве спостереження стосовно самооцінки Кларою своєї композиторської діяльності представлено Б. Ліцманом у другому томі дослідження (1920b). Ми можемо дізнатися, що піаністка дуже критично ставилася до своїх композицій, називаючи їх «Frauenzimmerarbeit (жіноча робота вдома)» (с. 140). Крім того, в 37 років Клара без видимих причин припинила написання музики. Можна припустити, що на неї вплинуло песимістичне упередження про неповноцінність жіночого письменництва. Третій том цінний тим, що, крім списків репертуару піаністки і каталогу її творів, він містить цікаві дані про збірку вправ, складених піаністкою для щоденного тренування. Біографічне дослідження Ліцмана стало багатим джерелом даних про Клару Вік-Шуман. На нього посилалися такі дослідники, як Вільгельм Клефельд (*Wilhelm Kleefeld*), Карл Хекер (*Karl Höcker*), Роберт Пітроу (*Robert Pitrou*), Курт Штефензон (*Kurt Stephenson*). Однак інтерес цих авторів був сконцентрований здебільшого на темі відносин Кларі та Й. Брамса.

В першій половині ХХ ст. в німецьких журналах «Die Musik», «Neue Zeitschrift für Musik» (NZfM), «Musik und Unterricht» виходять друком кілька статей, присвячених композиторській творчості Кларі Вік-Шуман. Найвагоміша серед них – розгорнута публікація Ріхарда Хохенемзера (*Richard Hohenemser*) «Clara Wieck-Schumann als Komponistin» (1906), в якій було проаналізовано більшість творів видатної музикантки; залишилися без уваги лише оп. 3, 8 і 9. Та-

кож треба назвати статті А. Мейрера (*A. Meurer*) «Clara Schumanns eigenschöpferisches Werk» (1939), К. Ф. Бернхардта (*K. F. Bernhardt*) «Schumanns Weggefährtin. Zur musiksöpferischen Emanzipation der Frau» (1956), Е. Вікоп (*E. Wickop*) «Clara Schumann als Komponistin» (1961), де на прикладі композиторської творчості Клари Вік-Шуман порушується питання творчої емансипації жінки. Автори демонструють явну симпатію до Клари, однак докладно її спадщину не розглядають. А. Мейрер бачить мету композицій Клари Вік-Шуман в злитті зі стилем Роберта Шумана; його найвищою точкою стали Пісні на слова Рюкерта оп. 12 (вони ж є №№ 2, 4, 11 в циклі Роберта Шумана оп. 37). Стаття К. Ф. Бернхардта лише поверхнево торкається композицій Клари. Стаття Е. Вікоп дає підсумковий огляд її фортепіанних творів. Авторка підкреслює індивідуальність композиторського стилю Клари в її оп. 7, 12, 17, 23 і говорить про необхідність нового перевидання цих творів. Деякі, раніше не видані, твори Клари представляють у своїй книзі «Robert Schumann. Sein Leben und sein Werk» (1954) Паула (*Paula*) і Вальтер Рехберг (*Walter Rehberg*). Поряд з короткими описами в додатках розміщені недруковані пісні та каденції Клари Вік-Шуман до концертів В. Моцарта й Л. Бетховена.

Новий сплеск дослідницького інтересу до творчості Клари Вік у Німеччині відбувається у останнє двадцятиріччя ХХ ст. У 1980 р. К. Дальхауз в дослідженні «Die Musik des 19. Jahrhunderts» (Dahlhaus, С., 1980) проголошує фортепіанні твори Клари типовими зразками цього часу, прикладом «зниклої музики багатьох композиторів» (там само, 263) і наполягає на їх поверненні у сучасну музичну практику. У 1980 рр. дослідницький інтерес до постаті Клари Вік виходить за межі Німеччини, про що свідчить поява цікавих біографічних нарисів англійською мовою. Англійка Памела Сасскінд (*Susskind, Pamela*, 1980) в своїй розгорнутій статті «Твори Клари Шуман», яка увійшла в «New Grove Dictionary of Music and Musicians», проголошує рівнозначність композиторської та виконавської творчості в житті Клари Шуман. У Лондоні також виходить друком книга Джоан Чайсселл (*Chissell, Joan*, 1983) та, у Нью-Йорку, Нансі Райх (*Reich, Nancy B.*, 1985). Обидві праці присвячені життю і діяльності музикантки. Д. Чайсселл наводить її біографічні дані в певній хро-

нологічній послідовності, підкреслюючи, що Клара, в першу чергу, була концертуючою піаністкою, а не композитором. Ця точка зору на композиторську діяльність Клари пояснює розуміння нею своєї «обмеженості» в створенні музики на тлі таких геніїв, як її чоловік Роберт, Шопен або Мендельсон. У біографії, написаної Н. Райх, міститься багато нового, раніше не опублікованого, матеріалу. Книга поділена на кілька тематичних розділів. Поряд з першою, біографічною, частиною, яка пропонує частково нові інтерпретації із включенням психологічних точок зору, у другому розділі Клара характеризується як композитор і редактор. Докладний облік автографів і перших видань доповнює найобширніший та найточніший до цієї пори каталог творів К. Шуман в Німеччині П. Коха (Koch, P., 1991). Вартий уваги перелік виступів піаністки з творами Р. Шумана в зарубіжних поїздах, а також в Лейпцігському Гевандхаузі.

Привертають увагу публікації про Клару Вік-Шуман ряду авторів-жінок: Єви Вайсвайлер (Weissweiler, E., 1981), Єви Рієр (Rieger, E., 1981) і Беатрис Борхард (Borchard, B., 1985; 1991), Моніки Штайгман (Steegmann, M., 2001). Ці праці свідомо торкаються аспекту вивчення творчого розвитку жінки, яка пише музику. На думку дослідниць, Клара Вік-Шуман цілком може вважатися самостійним композитором. В антології про жінок-композиторів за останні 500 років Єва Вайсвайлер присвячує розділ «Komponisten-Virtuosen» Кларі Вік-Шуман і Луїзі Адольф Ле Боу. Єва Рієр мало аналізує твори Клари Шуман, переважно згадуючи Пісні ор. 12, Тріо ор. 17 і Варіації ор. 20. Її інтерес концентрується навколо деяких соціальних і філософських конфліктів між Кларою і Робертом Шуманом.

В 1990 р. вийшла друком фундаментальна монографія Яніни Классен (*Janina Klassen*) «Clara Wieck-Schumann. Die Virtuosin als Komponistin», яку сьогодні можна вважати кульмінаційною точкою вивчення творчості Клари на батьківщині. Авторка стверджує, що твори геніальної піаністки є шедеврами, «які визначають історичний контекст і, таким чином, вони висвітлюють діяльність великих майстрів» (Klassen, J., 1990, с. 2). Праця Я. Классен стала першою вагомою науковою роботою, в якій докладно аналізується музична спадщина Клари Вік. В дослідженні також міститься цінний огляд істо-

ричних джерел, які несуть додаткову інформацію про різноманітну діяльність видатної піаністки. Так, на думку Я. Классен, щоденники Клари Вік, що охоплюють проміжок часу з 1824 по 1840 рр., є одним з найважливіших джерел про її діяльність в молоді роки. Вони зберігаються у Домі-музеї Роберта Шумана в Цвіккау (архів № 4877) у чотирьох томах, що складають сім блокнотів. Том I – блокноти 1, 2 (1819–28), 1832; том II – блокноти 3, 4 (4 січня 1830 – 30 грудня 1835); том III – блокноти 5, 6 (1 січня 1836 – 19 квітня 1838); том IV – блокнот 7 (23 квітня 1838 – 13 вересня 1840). Щоденники велися з 7 червня 1827 р. батьком Клари, який записував події додатково заднім числом з 1824 по 1827 рр. Записи закінчуються у вересні 1840 р., в день одруження Клари Вік з Робертом Шуманом. Лише 1859 р., через три роки після смерті Роберта Шумана, батько передав щоденники, які залишилися у нього, Кларі. Вони називалися: «Зошити 1–6 моєї дочки Клари Шуман, подаровані мною / Дрезден / в березні 1859 / Фрідріх Вік» (як цит. у: Klassen, J., 1990, с. 27). До 1838 р. всі записи щоденника здійснювалися під ретельним наглядом батька. Велика їх частина належить самому Фрідріху Віку, який робив їх від імені своєї дочки. Вони містять трохи особистих відгуків, але основна частина їх документує в офіційно скупому тоні успіхи Клари Вік. Батько вів такі щоденники для виховання дисципліни і перевірки успішності доньки. З 1838 р., після розлуки з батьком, записи К. Вік набувають особистого і дуже приватного характеру. Я. Классен також повідомляє про частину щоденників, опубліковану Б. Ліцманом (Litzmann, В., 1920а, b, c) та Б. Борхард (Borchard, В., 1985).

Цікаву інформацію про молоді роки Клари містять листи Фрідріха Віка 1830–1838 рр. (Wieck, F., 1968), які він писав під час концертних турне з дочкою. Вони розповідають про кар'єру Клари як віртуоза і композитора у цей період. Я. Классен стверджує, що навіть в Німеччині видано далеко не весь великий епістолярний матеріал, що належить родині Шуманів. Частково листування Клари з Робертом, яке значною мірою відображає її діяльність, було опубліковане Б. Ліцманом та С. Кроссом у Бонні (1987). У дзеркалі цього листування точка зору артистки на музикування і самоствердження відображається

особливо ясно. Нікому з інших адресатів Роберт Шуман не приділив так багато уваги.

На думку Я. Классен, автобіографічні нариси К. Шуман вимагають критичної оцінки. В її записах і листах виявляються тенденції виносити швидкі судження, які часто не допускають заперечень; все, що стосується її діяльності як композитора, здебільшого має песимістичний характер. Одним із прикладів такого самобичування є власний негативний вирок щодо фортепіанного тріо ор. 17. При більш детальному знайомстві з цими записами з'ясовується, що на оцінки Клари сильно впливали часті зміни настрою, що й визначало ситуацію моменту. Ця ж схильність проявиться і в щоденниках періоду шлюбу – та ж недооцінка власного музичного обдарування в порівнянні з талантом чоловіка.

Висновки. Постать Клари Вік-Шуман – видатної жінки-композитора, успішної концертуючої піаністки, педагога, дружини, матері, музи двох геніальних композиторів-романтиків – була настільки яскравою, що змогла зламати всі попередні уявлення того часу стосовно ролі жінки у суспільстві. Про це свідчить вражаючий масштаб інтересу дослідників до її особистості та вивчення її життєтворчості, який не згасає в Європі вже протягом майже двох століть. З огляду праць європейських дослідників різних країн, присвячених Klarі Вік-Шуман, можна дійти висновку, що ще за її життя творчість цієї видатної жінки викликала неабиякий інтерес музикознавців і критиків (Г. Шилінг, Ф.-Ж. Фетіс, Х. Ріман), її музичні твори були відомі і затребувані. Однією з найголовніших тем, яка розглядається у наукових роботах, є особистість Клари як жінки, що зламала багатовікові уявлення про місце останньої в соціумі. Деякі з авторів (Ла Мара, С. Вайсвайлер) намагалися довести другорядність жіночої творчості, спираючись на дані про те, що сама Клара Шуман не завжди була впевнена у цінності написаних нею музичних творів. Інші дослідники (Ф. Ліст, Е. Вікоп, К. Дальхауз) доводили, що її доробок займає особливе, провідне місце серед творчості відомих історії жінок-композиторів.

Після смерті композиторки до її музичної спадщини стали звертатися значно менше. Підтвердженням цього є майже повна

відсутність її творів у концертних програмах піаністів і навіть не повне видання її композиторського доробку. Незважаючи на це, протягом ХХ ст. творчість К. Вік-Шуман продовжує ретельно вивчатися німецькими (Б. Ліцман, В. Клефельд, К. Хекер, Р. Хохенемзер, А. Мейерер, Е. Вікоп), французькими (Р. Пітроу), англійськими (П. Саскінд, Дж. Чайсселл, Н. Райх) дослідниками. Протягом останніх 40 років інтерес до творчості К. Вік-Шуман значно зріс, що можливо, пов'язане з активізацією феміністичних рухів у світі. Особистість Клари стала одним з головних об'єктів досліджень про жінок, які писали і виконували музичні твори. Кульмінацією цього процесу можна назвати появу фундаментальної монографії Я. Классен (1990), де найбільш вичерпно проаналізовано творчий доробок композиторки, а також подаються цінні посилання на рідкісні історичні джерела, в тому числі листи з Дому-музею Р. Шумана у Цвікау, які ще не вийшли друком.

Таким чином, представлений вище великий масив літературних джерел, систематизований за хронологією і тематикою, дає уявлення про масштаби і аспекти вивчення такої наукової проблеми, як аналіз творчої спадщини Клари Вік-Шуман на сьогоднішній день. Автор публікації сподівається, що зібрана інформація полегшить орієнтування в пошуках відповідей на багато питань, що можуть зацікавити музикознавців, які вирішать досліджувати проблематику, пов'язану з її творчістю.

Підводячи підсумок, наведемо узагальнену класифікацію представленої літератури. Так, щоденники Клари, в тому числі із записами її батька, які відносяться до раннього періоду її творчого становлення, висвітлюють розуміння того, як формувався світогляд піаністки. Оціночні судження щодо цінності композиції як важливої сфери творчості музикантки слід шукати в епістолярній спадщині, зокрема, в її листуванні з Р. Шуманом та Й. Брамсом. Там само мова йде про мотиви і емоційні межі її творчості. Відповіді на більшість питань, які можуть виникнути у виконавця-інтерпретатора творів К. Шуман, можна знайти в фундаментальному біографічному дослідженні Б. Ліцмана і статтях Ф. Ліста. Великий шар досліджень, які вийшли друком, починаючи з 80 рр. ХХ ст., не можна відкидати, оскільки їх автори

спираються на сучасні методи аналізу. Тому ніби вже розкриті проблеми вирішуються на новому рівні, починаючи від дослідження забутих сторінок «жіночої музики ХІХ століття» (Klassen, J., 1990, с. 2), нових даних про життєтворчість музикантки, і закінчуючи питанням складових стилів та жанрів її музики. Всі ці аспекти дають змогу по крупицям «збирати» творчий та особистісний «портрет» геніальної жінки ХІХ ст.

Перспектива дослідження. Велике, як відомо, бачиться на відстані. І, звичайно, безліч розгадок ще чекають шанувальників таланту Клари Вік на сторінках праць європейських дослідників, присвячених Роберту Шуману та Йоганесу Брамсу.

ЛІТЕРАТУРА

Лабриола, А. (1960). *Очерки материалистического понимания истории*. Москва: Наука, 201.

Лосева, О. В. (2012). *Роберт и Клара Шуман: русские пути. К проблеме взаимодействия культур*. (Дис. ... д-ра искусствоведения). Федеральное государственное научно-исследовательское учреждение «Государственный институт искусствознания». Москва.

Шохирева, Н. А. (2008). *Фортепианное искусство Клары Шуман*. (Дис. ... канд. искусствоведения). Московская государственная консерватория имени П. И. Чайковского. Москва.

Borchard, B. (1985). *Robert Schumann und Clara Wieck. Bedingungen künstlerischer Arbeit in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts*. Weinheim/Basel: Beltz (Ergebnisse der Frauenforschung, Bd. 4), 351 S.

Borchard, B. (1991). *Clara Schumann: Ihr Leben*. Berlin: Wien: Frankfurt/Main: Ullstein HC Verlag, 427.

Chissell, J. (1983). *Clara Schumann, a dedicated spirit: a study of her life and work*. London: H. Hamilton, 232.

Dahlhaus, C. (1980). *Die Musik des 19. Jahrhunderts (Neues Handbuch der Musikwissenschaft)*. Bd. 6. Wiesbaden: Akademische Verlagsgesellschaft Athenaion; Laaber: Laaber-Verlag, 360.

Fétis, F. J. (1878). *Biographie universelle des musiciens et bibliographie générale de la musique*. 2 ed., entièrement ref. et augm. de plus de moitié. T. 8: S-Z. Paris: Librairie de Firmin – Didot, 527.

Klassen, J. (1990). *Clara Wieck-Schuman. Die Virtuosin als Komponistin; Studien zu ihrem Werk*. Kassel; Basel; London; New York; Bärenreiter, 274.

Koch, P.-Au. (1991). *Clara Wieck-Schumann: (1819–1896): Kompositionen: eine Zusammenstellung der Werke, Literatur und Schallplatten*. Frankfurt am Main: Zimmermann; Hofheim am Taunus: F. Hofmeister, 48.

Liszt, F. (1882). Clara Schumann [1855]. *Gesammelte Schriften*, Deutsch bearbeitet von Lina Ramann. Band IV. Leipzig: Breitkopf & Härtel, 187–206.

Litzmann, B. (1920a). *Clara Schumann. Ein Künstlerleben. Nach Tagebüchern und Briefen*. Band 1: Mädchenjahre 1819–1840. 7. Auflage. Leipzig: Breitkopf & Härtel, 431.

Litzmann, B. (1920b). *Clara Schumann. Ein Künstlerleben. Nach Tagebüchern und Briefen*. Band 2: Ehejahre 1840–1856. 6. Auflage. Leipzig: Breitkopf & Härtel, 416.

Litzmann, B. (1920c). *Clara Schumann. Ein Künstlerleben. Nach Tagebüchern und Briefen*. Band 3: Clara Schumann und ihre Freunde 1856–1896. 4. Auflage. Leipzig: Breitkopf & Härtel, 642.

Mara, La (1868). *Musikalische Studienköpfe*. Leipzig: Breitkopf & Härtel, 328.

Reich, Nancy B. (1985). *Clara Schumann, the artist and the woman*. Ithaca, New York: Cornell University Press, 346.

Rieger, E. (1981). *Frau, Musik und Männerherrschaft. Zum Ausschluß der Frau aus der deutschen Musikpädagogik, Musikwissenschaft und Musikausbildung*. Berlin: Ullstein, 302.

Riemann, H. (1959). *Musik-Lexikon*. Mainz: B. Schott's Söhne. Retrieved from https://archive.org/stream/in.ernet.dli.2015.324695/2015.324695.Riemann-Musik_djvu.txt

Schilling G. (1840). *Encyclopädie der gesamten musikalischen Wissenschaften: oder Universal-Lexicon der Tonkunst*. Stuttgart: Verlag von Franz Heinrich Köhler, 926. Retrieved from <https://archive.org/details/encyclopieder06byuschi/page/n6>

Schumann, Eugenie (1931). *Robert Schumann, ein Lebensbild meines Vaters*. Leipzig: V. Hase & Koehler, 405.

Stegmann, M. (2001). *Clara Schumann*. Reinbek: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 160.

Susskind, P. (1980). Clara Schumann. *New Grove Dictionary of Music and Musicians*. Stanley Sadie (Ed). London: Macmillan Publishers Limited, p. 827.

Weissweiler, E. (1981). *Komponistinnen aus 500 Jahren. Eine Kultur- und Wirkungsgeschichte mit Biographien und Werkbeispielen*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch, 400.

Wieck, Friedrich, 1785–1873. (1968). *Briefe aus den Jahren 1830–1838. Eingeleitet und hrsg. von Käthe Walch-Schumann*. Köln: A. Volk-Verlag, 103. (Beiträge zur rheinischen Musikgeschichte, Heft 74).

REFERENCES

Borchard, B. (1985). *Robert Schumann und Clara Wieck. Bedingungen künstlerischer Arbeit in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts [Robert Schumann and Clara Wieck. Conditions of artistic work in the first half of the 19th century]*. Weinheim/Basel: Beltz (Ergebnisse der Frauenforschung [Results of women's researches], vol. 4), 351 [in German].

Borchard, B. (1991). *Clara Schumann: Ihr Leben [Clara Schumann: Her Life]*. Berlin: Wien: Frankfurt/Main: Ullstein HC Verlag, 427 [in German].

Chissell, J. (1983). *Clara Schumann, a dedicated spirit: a study of her life and work*. London: H. Hamilton, 232.

Dahlhaus, C. (1980). *Die Musik des 19. Jahrhunderts (Neues Handbuch der Musikwissenschaft) [The music of the 19th century (New Handbook of Musicology)]*. Vol. 6. Wiesbaden: Akademische Verlagsgesellschaft Athenaion; Laaber: Laaber-Verlag, 360 [in German].

Fétis, F. J. (1878). *Biographie universelle des musiciens et bibliographie générale de la musique [Universal biography of musicians and general bibliography of music]*. 2 ed., entirely ref. and increase more than half. Vol. 8: S-Z. Paris: Librairie de Firmin – Didot, 527 [in French].

Klassen, J. (1990). *Clara Wieck-Schuman. Die Virtuosin als Komponistin; Studien zu ihrem Werk [Clara Wieck-Schuman. The virtuoso as a composer; Studies on her work]*. Kassel; Basel; London; New York; Bärenreiter, 274 [in German].

Koch, P.-Au. (1991). *Clara Wieck-Schumann: (1819–1896): Kompositionen: eine Zusammenstellung der Werke, Literatur und Schallplatten [Clara Wieck-Schumann: (1819–1896): Compositions: a compilation of works, literature and records]*. Frankfurt am Main: Zimmermann; Hofheim am Taunus: F. Hofmeister, 48 [in German].

Labriola, A. (1960). *Ocherki materialisticheskogo ponimaniya istorii [Essays on the Materialist Understanding of History]*. Moscow: Nauka, 201 [in Russian].

Liszt, F. (1882). Clara Schumann [1855]. *Gesammelte Schriften [Collected writings]*. German edition by Lina Ramann. Vol. IV. Leipzig: Breitkopf & Härtel, 187–206 [in German].

Litzmann, B. (1920a). *Clara Schumann. Ein Künstlerleben. Nach Tagebüchern und Briefen [Clara Schumann. The life of an artist. According to diaries and letters. Vol. 1: Mädchenjahre 1819–1840 [Clara Schumann. The life of an artist. According to diaries and letters. Vol. 1. Years of girlhood 1819–1840]*. 7th ed. Leipzig: Breitkopf & Härtel, 431 [in German].

Litzmann, B. (1920b). *Clara Schumann. Ein Künstlerleben. Nach Tagebüchern und Briefen. Vol. 2: Years of marriage 1840–1856]*. 6th ed. Leipzig: Breitkopf & Härtel, 416 [in German].

Litzmann, B. (1920c). *Clara Schumann. Ein Künstlerleben. Nach Tagebüchern und Briefen [Clara Schumann. The life of an artist. According to diaries and letters. Vol. 3: Clara Schumann and her friends 1856–1896]*. 4th ed. Leipzig: Breitkopf & Härtel, 642 [in German].

Loseva, O. V. (2012). *Robert i Klara Shuman: russkie puti. K probleme vzaimodeystviya kultur [Robert and Clara Schumann: Russian ways. To the problem of the interaction of cultures]*. (Doctoral diss.). Federal State Research Institution “State Institute of Art Studies”. Moscow [in Russian].

Mara, La (1868). *Musikalische Studienköpfe [Musical Learned Heads]*. Leipzig: Breitkopf & Härtel, 328 [in German].

Reich, Nancy B. (1985). *Clara Schumann, the artist and the woman*. Ithaca, New York: Cornell University Press, 346.

Rieger, E. (1981). *Frau, Musik und Männerherrschaft. Zum Ausschluß der Frau aus der deutschen Musikpädagogik, Musikwissenschaft und Musikausbildung [Woman, music and men's rules. On the exclusion of*

women from German music education, musicology and music practice]. Berlin: Ullstein, 302 [in German].

Riemann, H. (1959). *Musik-Lexikon [Music-Lexicon]*. Mainz: B. Schott's Söhne. Retrieved from https://archive.org/stream/in.ernet.dli.2015.324695/2015.324695.Riemann-Musik_djvu.txt [in German].

Schilling G. (1840). *Encyclopädie der gesammten musikalischen Wissenschaften: oder Universal-Lexicon der Tonkunst [Encyclopedia of all musical sciences: or Universal-Lexicon of musical art]*. Stuttgart: Verlag von Franz Heinrich Köhler, 926. Retrieved from <https://archive.org/details/encyclopiedier06byuschi/page/n6> [in German].

Schumann, Eugenie (1931). *Robert Schumann, ein Lebensbild meines Vaters [Robert Schumann, the life picture of my father]*. Leipzig: V. Hase & Koehler, 405 [in German].

Shokhireva, N. A. (2008). *Fortepiannoe iskusstvo Klary Shuman [The piano art of Clara Schumann]*. (Candidate's thesis). Moscow State Conservatory named after P. I. Tchaikovsky. Moscow [in Russian].

Stegmann, M. (2001). *Clara Schumann*. Reinbek: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 160 [in German].

Susskind, P. (1980). Clara Schumann. *New Grove Dictionary of Music and Musicians*. Stanley Sadie (Ed). London: Macmillan Publishers Limited, p. 827.

Weissweiler, E. (1981). *Komponistinnen aus 500 Jahren. Eine Kultur- und Wirkungsgeschichte mit Biographien und Werkbeispielen [Composers for 500 years. Culture and history of influences with biographies and examples of works]*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch, 400 [in German].

Wieck, Friedrich, 1785–1873. (1968). *Briefe aus den Jahren 1830–1838. Eingeleitet und hrsg. von Käthe Walch-Schumann [Letters from the years 1830–1838. Initiated and ed. by Kathe Walch-Schumann]*. Köln: A. Volk-Verlag, 103. (Beiträge zur rheinischen Musikgeschichte, Heft 74 [Contributions to the Rhine music history, no. 74]) [in German].